

VÝZNAM A PŘÍNOS I. CHIRURGICKÉ KLINIKY PRO VOJENSKÉ ZDRAVOTNICTVÍ A VÁLEČNOU CHIRURGII

Prof. MUDr. Jaroslav LICHTENBERG, DrSc.
I. chirurgická klinika lékařské fakulty UK Praha
(přednosta: prof. MUDr. V. Balaš, DrSc.)
člen korespondent ČSAV

Zájem o otázky vojenského zdravotnictví a válečné chirurgie je pro I. chirurgickou kliniku tradiční a projevoval se již od jejího založení. Všichni její přednostové (prof. Weiss, Maydl, Kukula, Jirásek, Pavrovský a Balaš) měli možnost řešit tuto problematiku nejen v oblasti teoretické, ale i v životní praxi. Kromě toho se otázkám válečné chirurgie věnovala úspěšně i řada jejich vynikajících žáků. Tím byly vytvořeny i u nás podmínky k vědeckému rozvíjení tohoto chirurgického oboru a k založení Ústavu pro válečnou chirurgii při I. chirurgické klinice v roce 1936. Jeho činnost trvala, s přerušением v době okupace, až do roku 1951, kdy byla zřízena Vojenská lékařská akademie v Hradci Králové a zde vyčleněna samostatná katedra válečné chirurgie.

Nyní alespoň stručně uvádím historické údaje prokazující význam a přínos I. chirurgické kliniky v průběhu 100 let jejího trvání pro rozvoj válečné chirurgie.

O střelných ranách a jejich komplikacích psal do Časopisu lékařů českých již první přednosta kliniky prof. Vilém Weiss, a to v letech 1862 až 1871, kdy pracoval jako asistent prof. J. Blažiny. Později se otázkami válečné chirurgie již nezabýval.

Velký podíl na rozvoji válečné chirurgie měl jeho nástupce prof. Karel Maydl. Maydl se již v roce 1878 účastnil války, kterou vedlo Rakousko-Uhersko v Bosně a Hercegovině, a odtud posílal články do Časopisu lékařů českých o práci lékaře ve válečném prostředí. Za války srbsko-bulharské v roce 1886 jako žák prof. Alberta, přednosty vídeňské chirurgické kliniky, vedl osobně velkou vojenskou záložní nemocnici v Bělehradě. Z tohoto pobytu uveřejňuje své zkušenosti z ošetřování 1961 raněných, řeší otázky organizace zdravotnické služby ve válce a pojednává o rozvoji moderních střelných zbraní. Poslední z jeho šesti prací z válečné chirurgie se týká střelných poranění

hrudníku. V r. 1889 je ve Vídni jmenován mimořádným profesorem a přednáší zde jako první válečnou chirurgii. Zájem o válečnou chirurgii projevoval Maydl i potom, když byl v roce 1891 jmenován přednostou I. české chirurgické kliniky. Dokladem toho je i řada publikací z oblasti vojenského zdravotnictví a válečné chirurgie, uveřejněných jeho žáky, především prof. F. Zahradnickým, prof. B. Niederlem, prof. J. Petřivalským a dále primářem B. Honzákem, O. Polákem, D. Panýrkem, K. Šantrůčkem aj. Z hlediska válečné chirurgie si však zasluhují zvláštní zmínku Maydlovi žáci prof. O. Kukula a R. Jedlička.

Prof. Kukula ještě dříve, než se ujal vedení I. chirurgické kliniky v roce 1904, publikoval v Časopise lékařů českých práce o střelných poraněních žaludku. Jako přednosta kliniky uveřejnil z problematiky válečné chirurgie 8 prací pojednávajících o poranění mozku a míchy, o léčení poranění periferních nervů, o odstraňování projektilů, o válečných zlomeninách a o střelných poraněních srdce.

Vojensky zaměřená činnost prof. Kukuly tvoří samostatnou kapitolu v jeho životě i práci. Dokladem toho je i udělení čestného členství ve Společnosti amerických vojenských chirurgů v roce 1897. Válečné chirurgii se věnoval nejen jako operatér, ale i jako vynikající organizátor a splňoval tak všechny podmínky, které pro tento obor vytyčil už N. I. Pirogov, zakladatel válečné chirurgie. Kukula se operativně věnoval především extrakci projektilu. V tomto úseku dosáhl skutečné virtuozity a tradovalo se o něm, že nezůstal v těle jediný projektil, který na kliniku zavítal. Případem odvažného odstranění projektilu ze srdečního svalu se ve své době proslavil a cituje ho později i Sauerbruch. Při léčení válečných poranění centrálního a periferního nervstva nebyl spokojen s tím, že ranění vojáci přicházejí na vojenské zdravotnické etapy pozdě, jsou léčení dlouho neodborníky a mnohokrát překládání, než se dostanou k nositelům specializované pomoci. Velký důraz kladl na včasnou rehabilitaci a prosazoval už v roce 1916 zřízení speciálního oddělení pro léčení nervově zraněných v týlové nemocnici v dobříšském zámku. K realizaci tohoto projektu však nedošlo vzhledem k nedobrým vztahům mezi ním a velitelem zdravotnické služby rakouské armády generálem Halbhuberem. Jak již bylo řečeno, Kukula byl i výraznou osobností organizátora. V roce 1912, kdy začal osvobozovací boj balkánských Slovanů, iniciativně zorganizoval a vyslal dvě chirurgické skupiny z kliniky na bojiště a v březnu 1913 provedl jejich inspekci. Raněným Černohorcům tak zaimponoval, že ho považovali za českého krále. V samém počátku I. světové války oblékl vojenský stejnokroj a byl ihned jmenován vrchním štábním lékařem 1. třídy, což odpovídalo dnešní hodnosti plukovníka. V této vysoké funkci odjel v roce 1915 na rusko-rakouskou frontu, kde dva měsíce

prováděl inspekci polních nemocnic a zdravotnických etap. V této funkci byl lékaři v poli velmi obávaný, často jim vytýkal nedokonalou péči o raněné, z nichž některé dával překládat z polního lazaretu přímo na kliniku. Tam pak požadoval nejdokonalejší péči o raněné vojáky. Tak jak byl ostrý na vojenské lékaře v poli, byl neobyčejně lidský k raněným, kteří na něj vždy vzpomínali v dobrém.

O Kukulovi je jen málo známo, že navrhl a zkonstruoval polní pojízdný sterilizátor pro nástroje i obvazový materiál v podobě lokomobilu, na které bylo připojeno zařízení dovolující zřídit operační místnost kdekoli velmi rychle tak, jak to válečná chirurgie vyžaduje. Ve Vojenském historickém ústavu je k dispozici rakouská vojenská encyklopedie, kde se ve třetím díle dočteme, že tento sterilizátor byl u každé pěší divize a specializované brigády, tzn. jezdecké či dělostřelecké. Každá polní i rezervní pohyblivá nemocnice byla rovněž vybavena tímto sterilizačním přístrojem.

Zaujetí pro potřeby vojenského zdravotnictví bylo neprávem Kukulovi přičítáno jako projev rozkolísaného vlastenectví. Kukulu k tomu však vedl především jeho vztah k raněným, jeho vynikající organizační schopnosti, bohaté klinické zkušenosti a záliba v řešení válečných poranění.

Prof. R. Jedlička, druhý nejvýznamnější žák Maydlův, uveřejnil v roce 1912 v Časopise lékařů českých své zkušenosti z bulharské války o komplikacích a průběhu válečných poranění a v roce 1914 rozsáhlou statistiku válečných poranění z vojenské nemocnice v Bělehradě, zahrnující 1788 raněných. Za I. světové války pracoval v polní nemocnici a v zázemních vojenských nemocnicích a organizoval na vysoké úrovni péči o invalidy.

Z Kukulových žáků se věnoval problematice vojenského zdravotnictví a válečné chirurgie zejména jeho nástupce prof. Arnold Jirásek. Celoživotní práce prof. Jirásky je úzce spjata s vojenským zdravotnictvím, pro něj měl vždy neutuchající zájem a jemuž dovedl s příkladným pochopením věnovat část sebe i svého pracoviště. Byla to zejména válečná chirurgie, se kterou se Jirásek setkal už v prvních popromočných letech a kterou sledoval po celý život s velkým zájmem. Je především zásluhou Jirásky, že toto odvětví chirurgie se u nás pěstovalo cílevědomě, soustavně a vědecky a že v roce 1936 byl založen při I. chirurgické klinice Ústav válečné chirurgie.

Počáteční zkušenosti z válečné chirurgie získal Jirásek jako elév chirurgické kliniky prof. Kukuly v období bojů balkánských národů za svobodu v letech 1912 a 1913, kdy pracoval s českou pomocnou výpravou na Černé Hoře a v Srbsku. I. světová válka zavedla Jirásku na ruské bojiště, kde působil jako polní chirurg až do roku 1917. V druhé polovině války byl pro své vynikající odborné, vědecké a organizační

schopnosti postaven do čela chirurgické skupiny na italské frontě.

Osobní zkušenosti z válečné chirurgie shrnul Jirásek v 21 pracích, uveřejněných jak v době jeho pobytu na frontě, tak v období poválečném. K dalšímu zájmu o válečnou chirurgii vedly Jiráskova jeho přesvědčení a poznání, že připravenost na tomto poli má mimořádný význam zvláště pro malý národ. Proto Jirásek ochotně přijímal na svoji kliniku k doškolování řadu mladých vojenských chirurgů a dával jim možnost k prohloubení vzdělání jak praktického, tak teoretického v takové míře jako ostatním klinickým pracovníkům. Všichni z těch, kteří prošli Jiráskovou školou a získali zde základy k vědecké práci a samostatnému promýšlení chirurgických problémů, se osvědčili ve vojenské zdravotnické službě a právem se řadí mezi početnou rodinu Jiráskových žáků (Lichtenberg, Kunc, Popilka aj.).

Jiráskovo úsilí k zvyšování obranyschopnosti našeho státu přešlo v roce 1935 v konkrétní požadavek zřízení zvláštního pracoviště, které by se zabývalo výchovou válečných chirurgů a řešilo problémy chirurgie v bojových podmínkách. Tak došlo už v dalším roce k otevření Ústavu válečné chirurgie při I. chirurgické klinice v Praze. Přednostou ústavu byl jmenován sám prof. Jirásek, který v článku uveřejněném v Časopise lékařů českých v roce 1936 a nazvaném „Existuje skutečně tzv. válečná chirurgie“, vytyčil náplň a poslání tohoto ústavu. Od té doby připravoval Jirásek lékařskou veřejnost a činnost celé kliniky na úkoly a požadavky hrozičného válečného střetnutí. Urychleným tempem organizoval školení lékařů, studentů a pomocného personálu, takže klinika v době mobilizace byla připravena vyhovět zvýšeným požadavkům jak uvnitř, tak i mimo ni. A tak vidíme Jiráskova stále sloužit všude tam, kde toho vojenská potřeba žádá.

Všechna předvídavost a snaha Jiráskova byla však škrtnuta dnem, kdy se pražské ulice otřásl krokem německých okupantů. Po obsazení I. chirurgické kliniky Němci uvedl Jirásek v činnost nové pracoviště v budově bývalé divizní nemocnice na Karlově náměstí a předvídavě zorganizoval chirurgické oddělení v Jedličkově ústavu. Stejně neúnavně, pohotově a cílevědomě si počínal i v době těžké rány, která postihla jeho oddělení v únoru 1945 dopadem leteckých bomb na budovu bývalé divizní nemocnice. Prof. Jirásek řídil nepřetržitě a pevnou rukou veškerou pomoc postiženým a nezloženou organizoval nové pracovní podmínky pro očekávaný závěrečný boj s okupanty. Za nejtěžších podmínek vytvořil nouzové oddělení v budově dřívější roty pomocného zdravotnictva, a tak v nečekaně krátké době připravil chirurgická lůžka pro Pražské povstání. Po příchodu prvních raněných řídil neúnavně a za cenu osobního nebezpečí všechny práce, a využívaje bohatých válečných zkušeností, zorganizoval příkladné ošetřování všech raněných,

což si vyžádalo neustálé napětí i po skončení revolučních dnů. V této době přichází na půdu I. chirurgické kliniky ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda a veřejně oceňuje a vyznamenává práci zde vykonanou.

Jiráskův kladný a úzký vztah k potřebám vojenského zdravotnictví pokračuje i po skončení II. světové války a projevuje se dalším vedením Ústavu pro válečnou chirurgii a aktivní účastí na vojenskozdravotnickém poradním sboru. Na jeho popud a za jeho redakce byla sepsána a v roce 1950 vydána první československá učebnice válečné chirurgie, která shrnuje zkušenosti našich předních odborníků a je základním kamenem tohoto odvětví chirurgie v našem písemnictví.

Jiráskův zájem o potřeby a problémy válečné chirurgie přetrvával i potom, kdy její těžiště bylo přeneseno do Vojenské lékařské akademie J. Ev. Purkyně v Hradci Králové v roce 1951. Tuto skutečnost plně ocenili nejen všichni vojenští chirurgové, ale i zdravotnická správa ministerstva národní obrany, která v den sedmdesátých narozenin akademika Jiráskova vysoko hodnotí jeho zásluhy o vojenské zdravotnictví a jeho význam jako zakladatele samostatného oboru válečné chirurgie v dějinách našeho lékařství.

Z Jiráskových četných prací, týkajících se válečné chirurgie, budí obdiv i mistrný popis osoby a významu největšího válečného chirurga N. I. Pirogova. Jirásek však dovedl nejen o Pirogovovi psát, ale i v praxi uplatňovat jeho stále platné zásady a přesvědčivě ukázat, že samotná odbornost se nemůže při hromadném výskytu raněných uplatnit bez dobře a cílevědomě prováděné organizace. V tom byl a zůstane příkladem všem našim vojenským chirurgům.

Kromě Jiráskova se z Kukulových žáků zapsali do dějin válečné chirurgie i prof. E. Rychlík, prof. F. Burian, prof. S. Kostlivý, prof. J. Levit, doc. J. Horák a jiní. Alespoň krátkou zmínku si zaslouží prof. Burian, který na základě rozsáhlých odborných i organizačních zkušeností s rekonstrukčními operacemi následků válečných poranění se stal zakladatelem nového oboru — plastické chirurgie, a prof. Rychlík, který vydal první monografii z válečné chirurgie v našem písemnictví a v roce 1929 byl jmenován mimořádným profesorem chirurgie se zvláštním zřetelem k chirurgii válečné.

Pokud jde o Jiráskovy žáky, většina z nich měla příležitost uplatnit se ve vojenské zdravotnické službě a přispět k dalšímu rozvoji válečné chirurgie. Jiráskův nástupce prof. Josef Pavrovský se podílel po skončení druhé světové války na výchově vojenských chirurgů a významně přispěl k vypracování jednotné doktríny z válečné chirurgie. Také nynější přednost kliniky prof. Vladimír Balaš projevuje vždy plné pochopení pro potřeby vojenské chirurgie a sám získal rozsáhlé zkušenosti z válečné chirurgie v průběhu II. světové války i po ní

za svého pobytu v polních chirurgických nemocnicích na bojišti v Koreji. Vedením katedry válečné chirurgie byl pověřen v nově zřízené Vojenské lékařské akademii v Hradci Králové v roce 1951 Jiráskův žák prof. Jaroslav Lichtenberg.

Z uvedeného stručného přehledu jasně vy-

plývá zásadní přínos a význam I. chirurgické kliniky v průběhu 100 let jejího trvání pro vojenské zdravotnictví a zejména pro rozvoj válečné chirurgie, pro niž I. chirurgická klinika vytvořila odborné, vědecké i organizační základy a splnila tak svoji povinnost z hlediska obranyschopnosti našeho národa a státu.